

ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΣ Γ. ΤΣΟΥΠΡΟΥ

**Ο**ι Έλληνες της αρχαϊκής περιόδου προσωποποιούσαν τη μνήμη ως «Μνημοσύνη». Θεότητα θρακικής καταγωγής, μητέρα των εννέα Μουσών. Από τους αρχαίους Θράκες, όμως, όπως εύστοχα επισημαίνει η συγγραφέας—της οποίας η παρούσα βραβευμένη διεπιστημονική μελέτη ευτυχώς επανεκδόθηκε, έστω ύστερα από τρεις δεκαετίες—, δεν κατέχουμε «ούτε ίχνη ιστορικής συνείδησης». Τα (22, κατά τον Στράβωνα) «θρακικά» φύλα (η πρώτη «ονομαστική» αναφορά εντοπίζεται στα ομηρικά έπη) ήταν (πιθανότατα) συγγενικά προς τους Έλληνες (επαφές με τους οποίους υπήρχαν από τη μυκηναϊκή εποχή), ενώ ο Ηρόδοτος θεωρούσε τους Θράκες (αρχική εστία των οποίων ήταν το όρος Βέρμιο της Δ. Μακεδονίας—παράκειται, δε, σχετικός στίχος του Θρακώτη Γεωργίου Βιζυτινού) «ως τον πολυηλιθέστερο, μετά τους Ινδούς, λαό του αρχαίου κόσμου».

Ως προελληνικό φύλο, οι Θράκες συμμετείχαν «στην εθνογένεση των Ελλήνων» (εκελίβη η ορφυκή, η διονυσιακή αλλά και η απολλωνιακή λατρεία, όπως και ταφικά έθιμα σχετιζόμενα με την αθανασία της ψυχής), από τους οποίους, τελικώς, απομοιώθηκαν. Η μακρά πορεία του εξελληνισμού τους ολοκληρώθηκε (και τότε ο όρος «Θράκη» έχασε την εθνολογική του σημασία) «υπό την επίδραση του ισχυρού συγκεντρωτικού κράτους των Μακεδόνων», οι οποίοι «ακολούθησαν την πολιτική ανάμειξη ελληνικών και θρακικών πόλεων, που μέχρι τότε ήταν σαφώς διαχωρισμένες». Μερικούς αιώνες αργότερα, αυτοί/αυτή/οι/η εξελληνισμένοι/-η Θράκες/Θράκη θα βρεθούν/-ει στα περιχώρα της Κωνσταντινούπολης, στο κέντρο του ελληνοχριστιανικού Βυζαντίου.

Επί τη βάση αυτού του δεδομένου, η κριτική ματιά της ερευνητριάς εστιάζει στο έλλειμμα που ανεδείχθη όταν, μετά την Τουρκοκρατία, ήρθε «το πλήρωμα του χρόνου» το νέο ελληνικό κράτος να ορίσει την κυρίαρχη εθνικογεντρική ιδεολογία του, την οποία και τοποθέτησε «στο πλαίσιο του Ελληνικού Διαφωτισμού», επιλέγοντας ως πρότυπο την αρχαιοελληνική παράδοση, ως πολιτιστικό άξονα την Αθήνα και ως γεωγραφικό χώρο μελέτης του κεντρικού και νότιο—επισημάνω, όχι τη Βυζαντινή παράδοση «που ενσωματώνταν στα βορειότερα τμήματά, με επί-



## Οι «κοινωνικές διαδρομές» της μνήμης

κέντρο το[ν] θρακικό χώρο». Βυζαντινή και μεταβυζαντινή, περίοδοι αγνοήθεισες κατά τη σύνδεση της αρχαίας με τη νεοελληνική (σε αμφότερες πρωταγωνιστούσε η Αθήνα), αγνοήθηκαν και ως αντικείμενα ιστορικο-λαογραφικής έρευνας, με αποτέλεσμα, αφενός, να είναι ελάχιστες οι μελέτες για τους γηγενείς πληθυσμούς Θράκης, Κωνσταντινούπολης, Πόντου, Μικράς Ασίας, αφετέρου, να μη γίνεται πλέον κατονομαστική (ούτε αποδεκτική) η εθνική ανομοιογένεια, όπως καθοριζόταν από το, αποδεχόμενο αυτήν, ορθόδοξο θρησκευτικό κέντρο του Πατριαρχείου, το οποίο σημειωτόν είχε διατηρήσει τον βωρονόμοτα ρόλο του σε όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, παρόλο που ο μουσουλμανικός εθνικισμός είχε επιδιώξει και επιτύχει, μέσω της θρησκευτικής διείσδυσης (ιδίως της αίρεσης των μπεκτασιστών) και του συγκρητισμού, να διαμορφώσει λατρευτικό έθιμα κοινά στα δύο ετερόδοξα έθνη.

Και όμως, κατά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, ο πληθυσμός της Θράκης είχε προλάβει (ήδη από τα τέλη του 17ου αι.) να ανακάμψει και, οργανωμένος καθώς ήταν γύρω από τη Δημογεοντία, να ενδυναμώσει την εθνική συνείδησή του και, ταυτόχρονα, το αίσθημα του ανήκειν σε έναν χώρο πολυεθνικό—οι κάτοικοι των πόλεων διέθεταν υψηλό μορφωτικό επίπεδο, ενώ εκείνοι της υπαίθρου καλλιεργούσαν ηγνακία και στήριζαν τις λαϊκές παραδόσεις. Στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι., οι διαχθέντες βία από τις εστίες τους στην Ανατολική Θράκη έφεραν μαζί τους τον πολιτισμι-

**Η συγγραφέας, εφοδιασμένη με εργαλεία ιστοριογραφικά και κοινωνιολογικά, επισημαίνει ότι η μνήμη «συνίσταται στο να κατανοήσουν εμείς “σήμερα”—σε ένα πρόσωπο και εξωτερικευμένο παρόν— τις “περιστάσεις” κάτω από τις οποίες διαμορφώθηκε η ανάμνηση, κατευθυνόμενοι από το παρόν προς το παρελθόν, που αναδομείται»**

κό πλούτο τους, όμως, αντιμετωπίζονταν για αρκετά χρόνια ως επιβίβρση αντί να αναγνωρίζεται ως οικονομική και πολιτιστική τόνωση, όπως έγινε αργότερα. Εξ ου και η επιλογική τοποθέτηση της ερευνητριάς πως η «συλλογική μνήμη» αυτών των προσφύγων «δεν έγινε ποτέ και συλλογική μνήμη των Ελλήνων». Βέβαια, οι ίδιοι οι Θράκες, μέ-

σω των σωματείων που ίδρυσαν, φρόντιζαν να διασώσουν/συγκεντρώσουν/καταγράψουν πλήθος λαογραφικών στοιχείων του παραδοσιακού τους πολιτισμού (οι προς μελέτη εκδηλώσεις των οποίων εντοπίζονται στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας), του οποίου ο φυσικός χώρος γέννησης και ανάπτυξης είχε, δυστυχώς, αμετάκλητα χαθεί. Οι ριζες του ανάγονται στα βυζαντινά χρόνια (όταν οι κάτοικοι της Θράκης βρέθηκαν στο κέντρο του τότε ελληνομίου), τα οποία και «αποτελούν την περίοδο που τον συνδέει με τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό», με αποτέλεσμα—ω του θαύματος!—να αποκαθίσταται ο σκοπός των αγνοηθείς κρικός και να επανέρχονται στο κέντρο του (ερευνητικού) ενδιαφέροντος (από το περιθώριο όπου είχαν πεθεί) τα παραμεινόμενα στοιχεία—η μελέτη και η αποτίμησή τους, συμπληρώνοντας το χαμένο σημείο σύνδεσης, θα φωτίσει περισσότερο και ουσιαστικότερα τόσο τα προηγμένα όσο και τα μεταγενέστερα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του αξιόπρεοκτα ισοκατανεμημένου υλικού παρατίθενται αποσπάσματα από επώνυμες «αφηγησικές βιωμάτων» («εθνοκείμενα»), δηλαδή, από μαρτυρίες, αναμνήσεις, αυτοβιογραφίες, οι οποίες καλούνται να καλύψουν το κενό που αφήνει η απουσία ζωντανών εκδηλώσεων του ελληνικού στοιχείου στην Ανατολική Θράκη. «Τέτοια εθνοκείμενα δημοσιεύθηκαν στα δελτία των δύο θρακικών σωματείων και συνθέτον το πρωτογενές υλικό από το οποίο αντλούν οι λαογράφοι, [...] Ενσωματώνουν, δε, τη «συλ-

λογική μνήμη» των προσφύγων. Η «συλλογική μνήμη» (ή: «μνήμη της κοινωνίας», «ιδεολογική ιστορία») διασώζεται όταν μεταβαίνει από την προφορική αφήγηση στον γραπτό λόγο (μετάβαση στην οποία, οπωσδήποτε, ελλοχεύουν κίνδυνοι). Η συγγραφέας, εφοδιασμένη με εργαλεία ιστοριογραφικά και κοινωνιολογικά, επισημαίνει ότι η μνήμη «συνίσταται στο να κατανοήσουμε εμείς “σήμερα”—σε ένα πρόσωπο και εξωτερικευμένο παρόν— τις “περιστάσεις” κάτω από τις οποίες διαμορφώθηκε η ανάμνηση, κατευθυνόμενοι από το παρόν προς το παρελθόν, που αναδομείται».

Αν και οι «αφηγησικές βιωμάτων» βασίζονται σε προσωπικές εμπειρίες και αποτελούν έργο ατομικό, το οποίο «δεν μπορεί να “λαογραφικοποιηθεί”, κατά τη διατύπωση του Μ. Γ. Μερακλή, μιλώντας ο αφηγητής εκεί «για τον εαυτό του, για την προσωπική και την οικογενειακή του ζωή, [...] μιλάει σε έναν[ν] μεγάλο βαθμό για τη ζωή όλων συγχρόνως», ακόμα κι όταν αυτό «δεν είναι τίπολο στις προθέσεις του»—σε αντίθεση με έναν «καλλιεργημένο αφηγητή», ο οποίος «και όταν μιλάει για τους άλλους, στο βάθος τείνει να μιλάει για τον εαυτό του, για τη δική του ιδιότητα και κρίσημ επίμβαση στην ιστορική διαδικασία [...]».

Το συγκεκριμένο πρόβλημα, με την εντελώς ιδιαίτερη οπτική του, έρχεται να προστεθεί σε έναν αραιοκατοικημένο ερευνητικό χώρο, στον οποίον, μάλιστα, κομίζει μια περσιόδοξο καινοτομία: μεγάλο μέρος των παρατιθέμενων αποσπασμάτων αφορά τη χρησιμοποίησή τους τότε στις θρακικές περιοχές «προβιομηχανική τεχνολογία», η οποία, αν και αποτελεί επίσημως αντικείμενο μελέτης της (ιστορικής) λαογραφίας, δεν τυγχάνει ισοτιμίας προσοχής με τον πνευματικό πολιτισμό, που λαμβάνει πάντα, σε σύγκριση, το να υλικά τεκμήρια και τις παραδοσιακές τεχνικές, τη μερίδα του ερευνητικού λέοντος, ειδικά όταν τα εν λόγω τεκμήρια δεν είναι συνδεδεμένα με τη γη και τη γεωργική παραγωγή—και τέτοια είναι η περίπτωση των σιδηρομαλλών του Σαμμάκοβου (της βορειοανατολικής Θράκης), γυνεύτερας του (αφηγητή) Θεόδωρου Κιακιάδη, ο οποίος «τόλμησε να προτάξει αυτόν ακριβώς τον τομέα της καθημερινής ζωής» στην ιδιαίτερη πατρίδα του, «αναγνωρίζοντας, πέρα από κάθε—μέχρι τότε—λαογραφική πρακτική, τη σημασία που είχε η οικονομική αυτή δραστηριότητα σε όλο το υπόλοιπο επίπεδο της παραδοσιακής ζωής, κοινωνικής και πολιτισμικής, της θρακικής αυτής κοινότητας».

ΝΕΛΛΗ ΣΠΑΘΑΡΗ,  
Η λαογραφία της Ανατολικής Θράκης μέσα από τις αφηγησικές των προσφύγων  
Ιστορική και κοινωνική προσέγγιση

ΕΚΔΟΣΕΙΣ  
ΕΛΚΥΣΤΗΤΗΣ  
2024